

Наталія Петренко (Херсон)

ЗАЙМЕННИК ЯК ЗАСІБ РЕАЛІЗАЦІЇ ІНТЕГРАТИВНОСТІ ПОЕТИЧНОГО ТЕКСТУ

Стаття присвячена дослідженню проблеми функціонування займенників в американській поезії, зокрема їх ролі у реалізації категорії інтегративності поетичного тексту. Ключові слова: займенник, поетичний текст, цілісність, зв'язність, анафора, катафора, дейктичний повтор.

The article focuses on the investigation of the problem of pronouns' functions in American poetic texts. Their role in the realization of the category of integrity of poetic text is observed in particular. Key words: pronoun, poetic text, integrity, cohesion, anaphora, cataphora, deictic repetition.

Категорія інтегративності сприяє адекватному розумінню змісту тексту. Аналізу засобів реалізації категорії інтегративності присвячено низку робіт у сучасному мовознавстві. Дослідники категорії інтегративності визначають, що інтеграція тексту здійснюється засобами всіх мовних рівнів. Мета цієї статті – привернути особливу увагу до ролі займенників у реалізації категорії інтегративності, оскільки займенники, так само, як і інші повнозначні частини мови, впливають на оформлення тексту і на кожну його окрему категорію. Інтегративність проявляється у здатності тексту функціонувати як єдине ціле і є однією з найбільш суттєвих його ознак [4, с. 213]. Цілісність і зв'язність виступають основними аспектами інтегративності. Цілісність тексту має семантичний характер і передбачає його смислову єдність. Основним показником зв'язності тексту є формально-

ЛІНГВІСТИКА. Випуск ХІХ

100

структурні засоби зв'язку, в основі яких лежить повтор однакових або семантично близьких понять. Звідси впливає визначення інтегративності як текстової категорії, що включає семантичний та формально-структурний аспекти тексту і виражає зв'язок елементів змісту через використання лексико-граматичних та функціонально-синтаксичних засобів. Отже, дослідження цілісності поетичного тексту вимагає з'ясування й висвітлення функціонального навантаження його елементів. Цілісність не передбачає обов'язкової завершеності [12, с. 508], проте вона означає смислову єдність: усі окремі частини тексту пронизані єдиним світоглядом і світовідчуттям, що проявляється у ставленні автора до героїв, до характеру конфлікту, проблематики тощо [4, с. 213]. Зв'язність надає можливість читачеві співвіднести частини тексту між собою. Серед засобів, що сприяють встановленню зв'язності, є особові (I, you, we, he, she, it, they), присвійні (my, your, our, his, her, its, their) та вказівні (this, that, these, those) займенники, які вживаються як анафорично (при співвіднесенні з попереднім фрагментом тексту), так і катафорично (при співвіднесенні з наступним фрагментом тексту) і замінюють відрізки тексту, різні за обсягом (слова, речення тощо) [6, с. 84]. Особові, присвійні, вказівні займенники – це елементи тексту, що у згорнутому вигляді утримують актуалізовану ситуацію в пам'яті, не називаючи її, і слугують для внутрішнього зв'язку

компонентів тексту [9, с. 30]. При створенні зв'язності тексту займенники виконують роль слів-замінників, чим дозволяють увявити в стислому вигляді, уникаючи повторів, окремі фрагменти тексту. Крім того, займенник є одним з найважливіших серед усіх засобів зв'язку між реченнями. Порядок слів, а також уживання сполучників та часток виступають найчастіше як додаткові засоби поряд з займенником, який може бути і єдиним показником відношень між реченнями [5, с. 75]. Як приклад розглянемо поетичний текст Р.Фроста "The Pasture" – "Пасовище": I'm going out to clean the pasture spring / I'll only stop to rake the leaves away / (And wait to watch the water clear, I may) / I sha'n't be gone long. – You come too / I'm going out to fetch the little calf / That's standing by the mother. It's so young / It totters when she licks it with her tongue / I sha'n't be gone long. – You come too (Frost AV, с. 216). У цьому невеликому за обсягом ліричному поетичному тексті особові займенники I, you, it слугують для зв'язності. Судячи зі змісту, I неможливе без you, як два образи, що не можуть існувати один без одного (в окремих випадках he і she). A it – теля, що є символом джерела майбутнього життя. Тож, усі три займенника (I, you, it) у цьому випадку співвіднесені між собою, уособлюють єдине ціле і є обов'язковими елементами у створенні зв'язності тексту. Крім того, через уживання особових, присвійних або вказівних займенників автор поетичного твору створює ефект "початку з середини", мета якого – ввести читача без попередньої підготовки безпосередньо в гуцу подій [4, с. 219]. Цей феномен ми спостерігаємо, наприклад, у поетичному тексті Г. Лонгфелло "The Slave's Dream" – "Сон невольника": Beside the ungathered rice he lay / His sickle in his hand / His breast was bare, his matted hair / Was buried in the sand (Longfellow AV, с.100). У наведеному фрагменті тексту ситуація описується як частково відома або знайома. Уживання займенників (he, his, him) веде до збільшення семантичного обсягу тексту через алюзії на події і факти, що залишились поза ним. З іншого боку, лише з назви тексту ("The Slave's Dream") можна зрозуміти, хто є головним героєм, а зі змісту – про його походження і батьківщину. Ім'я героя не згадується протягом усього тексту взагалі, він позначений займенником чоловічого роду (he, his, him), що зв'язує смислові елементи тексту. Крім того, у цьому поетичному тексті точка зору автора послідовно переходить від однієї деталі до іншої – і вже читачеві самому надається можливість "змонтувати" ці окремі деталі в єдину загальну картину. Рух читацької точки зору в цьому випадку аналогічний руху об'єктива кінокамери, яка здійснює послідовний огляд певної сцени [7, с. 83]. Через уживання займенника третьої особи (he, his, him) читач розуміє, що йдеться про людину чоловічої

Розділ I. Функціональна семантика лексичних і граматичних одиниць I

101

статі. Послідовний опис її зовнішності дає змогу читачеві увявити цю людину. Отже, роль займенника, вжитого у сполученні з іменниками, що позначають частини тіла людини (hand, breast, hair), спрямована на формування цілісного образу персонажа, а значить, і зв'язності тексту. У поетичних текстах уживання займенників третьої особи без антецедента не рідкість. Займенниками he, she або it може починатися поетичний текст, у деяких випадках займенники вживаються протягом усього тексту без згадування імені або номінації широкої семантики типу man або woman, як у попередньому прикладі [1, с. 150]. Таке використання отримує неоднозначне пояснення. В одних випадках уживання займенника третьої особи без антецедента аналогічне

вживанню у поетичному тексті іменника з означеним артиклем уже на самому початку [6, с. 43]. В інших випадках при вживанні *he* або *she* протягом усього тексту, простежується особлива тенденція, суть якої полягає у тому, що у поезії референт імені частіше всього вигаданий, тому не здається дивним, що цей він позначається елементом широкої семантики. Уживання займенників третьої особи (*she* і *he/him*) на початку тексту знаходимо і в поетичному тексті Е.А. Робінсона "Eros Turannos": *She fears him, and will always ask / What fated her to choose him / She meets in his engaging mask / All reasons to refuse him / But what she meets and what she fears / Are less than are the downward years / Drawn slowly to the foamless weirs / Of age, were she to lose him* (Robinson AV, с.186). Як і в попередньому прикладі імена героїв не згадуються протягом усього тексту. Однак це не свідчить про відсутність інформації про героїв, позначених займенниками. Читач розуміє, що йдеться про жінку і чоловіка, які позначаються відповідними займенниками жіночого і чоловічого роду (*she* і *he*). При цьому вживання займенника третьої особи дозволяє уявити особи й об'єкти як відомі, скорочуючи тим самим етап, який у літературознавчій традиції називається експозицією [6, с. 151]. Майже всі займенники здатні виконувати функцію заміщення, яка так само є ключовою у створенні зв'язності поетичного тексту. Займенники нерідко заміщають найменування цілих подій і складних ситуацій. Ця властивість зумовлює можливість розширення семантики займенників. Відзначаються особливі випадки вживання займенників, коли вони стоять замість імен або назв предметів, набуваючи у кожній конкретній ситуації специфічних рис та якостей функціонування тих імен, які вони замінюють. У когнітивній лінгвістиці проектування змісту однієї одиниці на іншу розглядається як художня мисленнева діяльність людини, як параболічне мислення [3, с. 78]. Отже, вживання займенників з метою заміщення певної події, ситуації чи навіть назви предмету набуває параболічності у поетичному тексті. У поетичному тексті М. Мур під назвою "Poetry" – "Поезія" займенник *it* заміщає слово *poetry* (поезія). Авторка використовує займенник *it* з метою інтриги, дратування та посилення на сприйняття того, кому адресовані її слова. Автору відомо те, про що він говорить, відомо це, судячи з усього, й героєві, з яким автор ніби-то веде розмову і цілком приєднується до його погляду. У наступному рядку ("Reading it...") значення цього *it* конкретизується (якщо вживається слово *reading*, значить йдеться про ту річ, яку можна прочитати), і з цього слова читач починає розуміти (хоча і не повністю), про що йдеться. І лише наприкінці поетичного тексту автор називає слово *poetry*, тим самим відкриваючи те, що стояло за *it*. Займенник *it* виконує ще й функцію зв'язку, оскільки він поєднує заголовок тексту (назву предмета – тему) і сам текст (який виступає розгорнутою ремою). Зв'язність змісту фрагментів тексту між собою забезпечують також повтори. До різновидів функції зв'язку можна віднести функцію повторної номінації та інтродуктивну функцію (проспективна анафора) [1, с. 184; 10, с. 40; 11, с. 15]. Займенники, так само, як і семантичні повтори, є засобами повторної номінації у тексті і позначають вже згаданий предмет чи особу. Наприклад: *Love is not all: it is not meat nor drink* (Millay AV, с.302); *But he grew old – / This knight so bold –* (Poe AV, с. 64).

ЛІНГВІСТИКА. Випуск ХІХ

У цих фрагментах займенники виконують функцію повторної номінації, і як наслідок цього, грають зв'язуючу (анафоричну) роль у тексті. Засоби повторної номінації, з одного боку, гальмують

розповідь, з іншого, навпаки, забезпечують внутрішню сталість і слугують основою для текстової прогресії. Будь-який поетичний текст насичений займенниками, отже, можна стверджувати, що дейктичний повтор – універсальний засіб текстового зв'язку, без якого рідко обходиться текст [2, с. 186]. Повтор семантично еквівалентних слів і словосполучень у поетичному тексті сприяє виразності мовлення і пов'язаний з акцентуванням уваги на предметі мислення. У лінгвістиці це явище називають синтаксичною тавтологією [8, с. 140]. Наприклад: *The Poet – it is He – / Entitles Us – by Contrast – / To caeseless Poverty –* (Dickinson AV, с. 162). Дублювання позначення предмета у наведеному прикладі ніяк не пов'язане з розширенням змісту, оскільки дублюючий елемент (займенник) не вносить додаткової інформації про предмет або ставлення до нього автора висловлювання, а лише повторно вказує на предмет. Таким чином, відбувається розширення плану вираження при збереженні загального плану змісту [там само]. У структурі поетичного тексту відносні займенники такі, як *what, who, whose, which* виступають важливим засобом підрядного зв'язку, як, наприклад, у поемі У.К. Брайанта "Thanatopsis" – "Танатопсис": *To him who in the love of Nature holds / Communion with her visible forms, she speaks / A various language* (Bryant AV, с. 70) У наведеному фрагменті займенник *who*, приєднуючи підрядну частину до основного слова (субстантива), вступає з ним в анафоричні зв'язки. На відміну від особових, присвійних і вказівних займенників, заперечні (*nobody, nothing, none, neither, no one*), неозначені (*anybody, anything, anyone, any, some, someone, something, somebody, one*) та питальні (*what, which, who, whose*) займенники менш важливі для формування структури зв'язності тексту. Вони здебільшого виконують випереджальну (катафоричну) функцію і є засобом розгортання тексту. Досить часто заперечні займенники виконують узагальнюючу функцію, підсумовуючи викладені думки. У таких випадках можна говорити про функцію згортання тексту. Таке спостерігаємо у поетичному тексті Р. Фроста "Gathering Leaves" – "Збираючи листя": *Next to nothing for weight / And since they grew duller / From contact with earth / Next to nothing for color / Next to nothing for use / But a crop is a crop / And who's to say where / The harvest shall stop?* (Frost RFP, с. 336). Уживання заперечного займенника у наведеному прикладі забезпечує зв'язність тексту. Крім того, тут відзначається вплив заперечного займенника на позитивний контекст. Через дію заперечного займенника контекст набуває негативного відтінку, що зв'язує усі фрагменти поетичного тексту. Отже, основні аспекти інтегративності тексту – цілісність і зв'язність – виявляються під впливом займенників. Особлива роль у створенні цілісності і зв'язності належить особовим, присвійним та вказівним займенникам. Менш важливими при формуванні зв'язності тексту є заперечні, неозначені і питальні займенники.

ЛІТЕРАТУРА 1. Арнольд И.В. Стилистика современного английского языка: (Стилистика декодирования) / Арнольд И.В. – М.: Просвещение, 1990. – 300 с. 2. Бабенко Л.Г. Лингвистический анализ художественного текста. Теория и практика / Бабенко Л.Г. – М.: Флинта: Наука, 2004. – 496 с. 3. Белехова Л.І. Словесний образ в американській поезії: лінгвокогнітивний аспект: [монографія] / Белехова Л.І. – М.: ООО "Звездапад", 2004. – 376 с. 4. Воробьева О.П. Стилистика текста // Стилистика английского языка: [учебник] / А.Н. Мороховский, О.П. Воробьева, Н.И. Лихошерст, З.В. Тимошенко. – К.: Выща школа, 1991. – С. 201 – 234. 5. Коваль А.П. Научный стиль современной украинской литературной речи. Структура научного текста / Коваль А.П. – К.: Вид-во Київського ун-ту, 1970. – 306 с.

6. Кухаренко В.А. Интерпретация текста: учебник [для студ. филолог. спец.] / В.А. Кухаренко. – [3-е изд., испр.]. – Одесса: Латстар, 2002. – 292 с. 7. Успенский Б.А. Семиотика искусства / Успенский Б.А. – М.: Языки русской культуры, 1995. – 357 с. 8. Хавхун А.П. Способы экспрессивной реализации грамматического субъекта в поэтическом тексте (на материале английской поэзии XVIII-XX веков): дис. ... кандидата филол. наук: 10.02.04 / Хавхун Алла Петровна. – К., 1998. – 183 с. 9. Циганок І.Б. Займенники і займенниковість в ідіостилі Т.Г. Шевченка: дис. ... кандидата філол. наук: 10.02.01 / Циганок Ірина Борисівна. – К., 1997. – 186 с. 10. Літературознавчий словник-довідник / [Р.Т. Гром'як, Ю.І. Ковалів та ін.]. – К.: ВЦ "Академія", 1997. – 752 с. 11. Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / [за ред. С.Я. Єрмоленко]. – К.: Либідь, 2001. – 224 с. 12. Ярцева В.Н. Лингвистический энциклопедический словарь / В.Н. Ярцева. – М.: Советская энциклопедия, 1990. – 685 с. 13. AV – Американская поэзия в русских переводах. XIX-XX вв. / [сост. С.Б. Джимбинов]. – М.: Радуга, 1989. – 672 с. 14. RFP – New Enlarged Anthology of Robert Frost's Poems / [ed. by Louis Untermeyer]. – N.Y.: Washington Square Press, Inc., 1971. – 280 p.